

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ОСВІТИ, НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

УДК 37.035.6:37.001.73(477)

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Ірина Мицишин

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Проаналізовано переваги та небезпеки реформування освіти в Україні внаслідок інтеграційних та глобалізаційних тенденцій, зокрема Болонського процесу. Звернено увагу на вагомість утвердження національних основ освітньо-виховного процесу, збереження вітчизняних культурно-освітніх надбань.

Ключові слова: національна ідея, етнічна маргінальність, інтеграційні та глобалізаційні процеси, Болонський процес, система освіти України.

Оновлення змісту та технологій навчання, розширення спектра особистісно-професійних рис фахівців спричинюють як глобальні процеси у цивілізаційному поступі людства, так і великі запити ринку праці, що зростають. Унаслідок таких передумов удосконалюється підготовка висококваліфікованих й конкурентоспроможних фахівців, що відповідно, забезпечує стрімкий науково-технічний прогрес. Отже, подолання невідповідності між зростаючими вимогами ринку праці й рівнем підготовки випускників стимулює зміни в освітній сфері. Однак освіту не слід розглядати лише як ланку, що обслуговує ринок праці. Освітня система водночас є рушієм і результатом культурного, суспільно-економічного та науково-технічного розвитку людства.

Система освіти покликана формувати молоде покоління з відповідним світоглядом, системою цінностей й переконань, рівнем культурного розвитку, громадянською зрілістю та національною гідністю. З огляду на це кількість та складність завдань, які покликана вирішувати освітня сфера в умовах сьогодення, постійно зростає.

Зміни в системі освіти України спричинені внутрішніми і зовнішніми чинниками. Серед внутрішніх чинників – насамперед усвідомлення наявних недоліків у змісті (його різноманітності, специфіці та швидкості оновлення), технологіях (модернізації форм, методів, засобів навчання), управлінні

освітою та доступі до неї (різноманітність форм і видів освіти, механізмів її фінансування, розуміння суті академічних свобод та автономії), змісті й характері наукових досліджень та ін. Зовнішні чинники – це інтеграційні та глобалізаційні тенденції, що зумовлюють нові завдання та проблеми, які покликана вирішувати система освіти. Швидкий науково-технічний прогрес, міграційні процеси, взаємопроникнення культур, формування відкритого інформаційного середовища закономірно відображаються на освітній системі та ставлять перед нею нові виклики. Усі вищезазначені чинники, особливо глобалізація інформаційного простору, стають передумовами набуття освітою такого ж глобального статусу.

Отже, трансформоване з постіндустріального, сучасне постінформаційне суспільство характеризується актуальними та потенційними перетвореннями в освітніх системах. Світ на порозі виникнення глобальної системи освіти.

Зважаючи на широкі міждержавні зв'язки, відкритий інформаційний простір, потужні міграційні та інтеграційні процеси, втрачається національна самобутність освітніх систем, простежуються суттєві зміни в технологіях та змісті освіти. Характерною тенденцією стає втрата академічним співтовариством монополії на прийняття рішень у галузі освіти.

Звужуються й можливості органів управління як з огляду вироблення національної освітньої стратегії, так і з огляду захисту своїх національних інтересів, що зумовлено, зокрема:

- виникненням нових постачальників вищої освіти, що в своїй діяльності виходять за межі національних меж;
- розвитком нових форм і можливостей здобуття вищої освіти, у тому числі завдяки діяльності приватних структур;
- розширенням мобільності учасників освітнього процесу і посиленням диверсифікації кваліфікацій;
- збільшенням кількості міжнародних освітніх програм і проектів;
- зростанням популярності концепції „навчання протягом всього життя” [8, с. 13–14].

Одним із головних чинників змін в освітніх системах європейських країн став Болонський процес. Його головна мета – консолідувати зусилля наукової та освітньої громадськості й урядів для суттєвого підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти і науки у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи у соціальних перетвореннях. Це зумовлено реальними змінами, що відбуваються на теренах Європи і світу: проблемами глобалізації, становленням інформаційного суспільства, посиленням міграційних процесів, мобільності ринку праці, міжкультурних обмінів, головно, об'єктивно сформованою потребою навчитися жити разом, зберігаючи власну етнічну, культурну,

релігійну та іншу різноманітність і водночас розуміючи та поважаючи один одного [2, с. 6].

В епоху глобалізації простежується природне прагнення до максимальної сумісності систем вищої освіти. Це дасть змогу всім учасникам процесу повною мірою скористатися перевагами культурного різноманіття, невпинно підвищувати якість освіти, полегшити мобільність студентів і забезпечити міждержавне визнання кваліфікацій. В основі Болонського процесу лежать ті ж цінності, що й в основі ширших процесів європейської інтеграції. Сьогодні країни Європи характеризуються певними загальними рисами, водночас культурне різноманіття вони приймають як факт і вважають це перевагою. Наявні такі суттєві переваги: запровадження загальноєвропейських освітніх стандартів, збільшення мобільності студентів і викладачів, безперешкодні можливості запозичення прогресивних зарубіжних освітніх досягнень, розширення ринку праці. Проте така широка інтеграція може зумовити певні негативні наслідки. Триває пошук різних форм інтеграції. Отже, ми перед складною дилемою: як поєднати інтеграцію, що сьогодні необхідна, з великим різноманіттям систем, норм, символів тощо, яке характерне для держав західного регіону (особливо в галузі культури й освіти) [3, с. 42].

Для України Болонський процес став не лише передумовою входження в європейський освітній простір, а передовсім значним імпульсом оновлення власної системи освіти. Трактуючи Болонський процес не як рух стандартизації, а як процес пошуку консенсусу, в Україні освітні реформи слід спрямовувати не на радикальні зміни, втрату ліпших тенденцій та зниження національних стандартів якості освіти, а на розвиток і набуття якісно нових ознак. Еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства. Система освіти повинна розвиватися в гармонійному взаємозв'язку із суспільством у цілому, будучи його провідником [3, с. 43].

Серед стратегічних засад реформування вищої освіти України передусім зазначають національну ідею вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні й примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта повинна виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього та професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави [6, с. 8].

Глобалізація зумовлює небезпеку втрати не лише культурної, релігійної й економічної багатогранності, а й вітчизняних досягнень в освітньо-виховній сфері, нівеляцію культурно-освітніх традицій, відмову від національної спрямованості змісту виховного та освітнього процесу. Внаслідок таких глобалізаційних тенденцій стираються культурні відмінності, нівелюються національні інтереси та цінності окремих народів.

Загроза уніфікації, втрати своєї національної культури й окремішності спонукає народи до сплеску етнічної активності, пробуджує інстинкт самозбереження національних спільнот. Відомий філософ, соціолог, етнограф І. Кон так пояснює таку активність: „Ситуація, коли відступати вже нікуди, значно загострює почуття „малої батьківщини” і національної самоідентифікації. У малих народів це відбувається гостріше й швидше, ніж у великих, панівних націй. Ця тенденція є всесвітньою” [4, с. 62].

Для українського нації проблема етнічного самоусвідомлення є надзвичайно ваговою та складною. Тривале пригнічене становище українського народу, історичний розвиток як недержавної нації в межах різноманітних колоніальних держав призвели до суперечностей в етнічній самоідентифікації багатьох його представників й спричинили набуття ними етнокультурної маргінальності.

Етнокультурна маргінальність виникає в процесі взаємодії локальних (етнічних) культур, має особливо яскраве вираження в умовах інтенсивних асиміляційних тенденцій, міжнародних міграцій, зміни державних кордонів, змішаних шлюбів тощо. Вона характеризує проміжне перебування індивіда, групи чи спільноти у взаємодіючих культурах або, точніше, його перехід від одного мовно-культурного стану до іншого. Система ціннісних орієнтацій осіб, що відчують стан етнокультурної маргінальності, характеризується дуже заниженою оцінкою явищ і цінностей культури, з якої індивід вийшов і, навпаки, надзвичайно завищеною оцінкою культури, в якій він себе прагне ідентифікувати.

Суб'єкт у ситуації маргінальності є відчуженим від основних цінностей взаємодіючих культур. Він не укорінений в жодну з них, і це певною мірою спричиняє його девіантну, деструктивну поведінку. Водночас етнічні маргінали демонструють підвищене прагнення до відновлення етнічної ідентичності, надаючи особливого значення атрибутам культури [5, с. 21–22].

Проблема етнічної маргінальності для українського народу зумовлена специфікою історичного національно-культурного розвитку й постійно ускладнюється сучасними інкультурними впливами. Отже, не тільки збереження, а й посилення національного характеру освіти та виховання є одним із найважливіших стратегічних завдань реформування української системи освіти. Проблему національного виховання молодого покоління треба розглядати як завдання державного масштабу. Національною ідеєю повинні бути пройняті політика, а також основні виховні середовища (наука, освіта, культура, засоби масової інформації). Тільки тоді ми будемо готові до культурних змагань і діалогу культур на високому цивілізаційному рівні, коли в суспільній свідомості з'явиться нова система ціннісних орієнтацій, духовним і моральним осердям якої є українська національна ідея.

Національна ідея може і повинна бути стимулятором і консолідатором творчих державобудівничих сил індивіда й нації, бути своєрідним енергетичним ядром культурної та політичної програми самореалізації суспільства. Правильно організоване національне виховання формує повноцінну цілісну особистість, індивідуальність, яка високо цінує свою громадянську, національну гідність, совість і честь. Завдяки національному вихованню у молоді формується національний характер і світогляд. Держава розраховує на свою національну еліту, яка забезпечує збереження і розвиток традицій, зарядження новими ідеями духовної атмосфери та модернізацію суспільства в рідчизні нових цивілізаційних вимог [1, с. 9–10].

На початках розбудови Україною своєї незалежності й державності національне відродження стало стратегічною основою розвитку багатьох суспільно-культурних напрямів країни. За роки незалежності в галузі освітнього законодавства розроблено низку державних і національних програм, спрямованих на посилення національної складової в освіті. Одним із таких документів стала затверджена 2002 року Національна доктрина розвитку освіти. У цьому документі серед пріоритетних напрямів державної освітньої політики зазначено про формування національних і загальнолюдських цінностей та розширення україномовного освітнього середовища. Також наведено, що освіта базується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності. Національне виховання є одним з головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його головна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнародних взаємовідносин, формування в неї духовної та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної культури, а також потреби та умінь жити в громадянському суспільстві. Національне виховання спрямоване на звернення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності. Освіта утверджує національну ідею, сприяє розвитку культури українського народу. Українська національна ідея щораз глибше проникає в систему освіти й виховання шкільної та студентської молоді, стає тією рушійною силою, яка веде людину до національного особистісного самоствердження й самозбереження через усвідомлення себе як представника й носія культури, ментальності передусім конкретного народу і водночас як людини всесвіту [7, с. 21]. Нею мають бути проникнуті навчальні програми, підручники й посібники і навіть методичні системи, оскільки вони є важливими складовими формування менталітету й неповторності особистості українського школяра, студента, громадянина.

Національна ідея повинна стати одним із аксіологічних векторів розвитку української освіти. Вона не повинна набувати актуальності лише в періоди національного відродження чи усвідомлення небезпек щодо втрати

етнічної окремішності. Її слід постійно плекати й утверджувати як на державному, так і на регіональних рівнях. Вона повинна стати природною основою для творення нових освітньо-виховних стратегій та концепцій. Кожна цивілізована країна дбає про збереження й розвиток своєї культури, використовуючи для цього не лише освітню, а й інші сфери суспільного життя.

Відрадним у контексті збереження культурного різноманіття є той факт, що сьогодні не підтверджуються прогнози щодо зникнення окремих мов й національностей взагалі. Однак навіть й тимчасове відчуття безпеки не повинно применшити вагомість чи вилучити з поля зору проблему збереження національної ідентичності в сучасних умовах.

З огляду на зростання обсягів і змісту інформаційних та культурних впливів на сучасну людину ризик втрати її національної ідентичності постійно збільшуватиметься. Незважаючи на це, європейська й світова інтеграція не повинні призвести до культурної уніфікації й денаціоналізації, а створити умови для збагачення кожної етнічної культури й, відповідно, усіх народів, що користатимуть з цих надбань.

1. *Андрейцев В.* Освітньо-наукові правничі школи: феноменологічні та гносеологічні аспекти // Вища освіта України. 2006. № 4. С. 10–11.
2. *Андрущенко В.* Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу // Вища освіта України. 2004. № 1. С. 6–7.
3. *Журавський В.* Основні завдання вищої школи щодо реалізації в Україні принципів і завдань Болонського процесу // Вища школа. 2004. № 1. С. 42–43.
4. *Кон И.* Философские проблемы теории и практики национальных отношений // Вопросы философии. 1988. № 9. С. 13–17.
5. *Мацейків Т. І.* Етнокультурна ідентифікація особистості // Педагогіка і психологія. 2001. № 1. С. 18–23.
6. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес. Уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков. К., 2004.
7. *Постовий В. Г.* Про концепцію національної ідеї та механізми її впровадження // Педагогіка і психологія. 2005. № 1. С. 20–23.
8. *Сенашенко В.* Интеграционные процессы в сфере образования // Вестн. высш. шк. 2006. № 3. С. 10–15.

NATIONAL IDEA AND EDUCATION REFORMING IN UKRAINE**Iryna Myshchyshyn**

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA –79000 L'viv, Ukraine*

The paper analyses the advantages and risks of education reforming in Ukraine as the outcome of integration and globalization, the Bologna process in particular. It focuses on the importance of asserting the national foundations of educational process, and preserving the native cultural and educational achievements.

Key words: national idea, ethnic marginality, integration and globalization processes, Bologna process, education system of Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії 25.05.2007

Прийнята до друку 20.09.2007